

**ΕΘΝΙΚΟΝ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ**

Εργασία στο μάθημα

**Τίτλος: Τα συνταγματικά δικαιώματα στο
ευρωπαϊκό σύνταγμα**

Διδάσκων: Δημητρόπουλος Ανδρέας

Επιμέλεια εργασίας: Μπάρδης Ιωάννης

A.M 1340200001072

«ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ»

Διάγραμμα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

A. Η ΕΘΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

- i. Η έννοια Σύνταγμα**
- ii. Το Σύνταγμα του 1975/86/01**

B. Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

- i. Οι συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης**
- ii. Το Ευρωσύνταγμα**

ΙΙ. ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

A. ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

- i. Ο χαρακτήρας των θεμελιωδών δικαιωμάτων**
- ii. Η ισχύς των δικαιωμάτων στο σύγχρονο Σύνταγμα**

B. Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΥΡΩΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

- i. Τα θεμελιώδη δικαιώματα στις ευρωπαϊκές συνθήκες**
- ii. Η ισχύς των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο Ευρωσύνταγμα**

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συντάγματα έχουν μόνο τα κράτη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι από την άλλη διακρατικός οργανισμός και πάντως δεν είναι κράτος. Τι διαφέρει λοιπόν η διακρατική συνθήκη από το Σύνταγμα; Τι είναι εκείνο που θα μετάβαλλε μία διεθνή συνθήκη σε Σύνταγμα; Μεταλλάσσεται η Ευρωπαϊκή Ένωση σε κράτος ή απλά επανιδρύεται ένας διακρατικός οργανισμός όπως ήδη τον γνωρίζουμε; Μήπως η δημιουργία Ευρωπαϊκού Συντάγματος οδηγεί στην δημιουργία Ευρωπαϊκού Κράτους; Ποια θα είναι η αξία των υπολοίπων ευρωπαϊκών συνθηκών που δεν εντάσσονται στο ευρωπαϊκό ενωσιακό οικοδόμημα; Ποια είναι η αξία διεθνών κειμένων όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τι σημασία θα αποκτήσει στο μέλλον, η σχέση της με τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως αυτά ήδη περιγράφονται στο κείμενο του Ευρωσυντάγματος; Τι ρόλο και αξία θα έχουν τα δικαιώματα του ανθρώπου ιδωμένα από μια κεντρική – διακρατική συνεργασία η οποία θα έχει αποφασιστική γνώμη και δράση γι’ αυτά όπως επίσης δεσμευτικότητα απέναντι σε όλους, κράτος και πολίτες;

Ι. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

A. Η ΕΘΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ι. Η έννοια Σύνταγμα

Ο όρος Σύνταγμα είναι πολυσήμαντος. Το Σύνταγμα με την ευρύτερη έννοια του όρου διακρίνεται σε τρεις μερικότερες μορφές και περιλαμβάνει, το παραδοσιακό ή Σύνταγμα υπό ευρεία έννοια, το σύγχρονο ή Σύνταγμα υπό στενή νομική έννοια, και το οιονεί Σύνταγμα. Σύνταγμα υπό ευρύτατη έννοια είναι ένα σύνολο θεμελιωδών κανόνων (οποιασδήποτε ή χωρίς τυπική μορφή). Σύνταγμα υπό ευρεία έννοια είναι ένα σύνολο κανόνων (γραπτών και άγραφων, ήπιων ή αυστηρών, τυπικά ανώτερων ή ισοδύναμων προς το κοινό δίκαιο), που ρυθμίζουν το μορφή του κράτους, την οργάνωση και τα όρια της κρατικής εξουσίας.

Οιονεί Σύνταγμα ή Προσύνταγμα είναι οποιοδήποτε συνταγματικό μάρτυρα συγκεντρώνει ορισμένα, όχι όμως όλα τα τυπικά και ουσιαστικά χαρακτηριστικά του Σύγχρονου νομικού Συντάγματος.

Υπό στενή νομική έννοια Σύνταγμα είναι ο «γραπτός»σε ιδιαίτερο κείμενο διατυπωμένος, υπέρτατος, γενικός, καθολικός, θεμελιώδης, νόμος, που έχει τεθεί με ειδική διαδικασία, ρυθμίζει την συνολική κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή και έννομη τάξη, έχει αυξημένη τυπική δύναμη και μεταβάλλεται με διαδικασία δυσχερέστερη της προβλεπόμενης για τους κοινούς νόμους, των οποίων ιεραρχικά προΐσταται. Το υπό στενή νομική έννοια σύνταγμα έχει δύο διαστάσεις, τυπική και ουσιαστική και αποτελείται από 6 συνολικά στοιχεία, δηλαδή τρία τυπικά και τρία ουσιαστικά. Ο ορισμός αυτός δεν έχει «γενικό διαχρονικό προσανατολισμό» αλλά αναφέρεται στη σύγχρονη έννοια του συντάγματος. Η έννοια του συντάγματος δεν παρέμεινε στάσιμη αντίθετα εξελίχθηκε. Το Σύνταγμα με την ευρύτερη έννοια του όρου ξεκίνησε ως καθολικός ρυθμιστής της έννομης τάξης, προσέλαβε τη μορφή του «δημοσίου Συντάγματος» και επανεμφανίστηκε τελικά με τη μορφή του

«υπερδημοσίου», θεμελιώδους νόμου, όπως άλλωστε μετά την τελευταία αναθεώρηση επιβεβαιώνεται, με το άρθρο 25 παρ.1 εδ. Γ' του ισχύοντος συντάγματος.

Από οντολογικά άποψη, το Σύνταγμα είναι δισυστότατο και αποτελείται από δυο στοιχεία, «ύλη» και «πνεύμα», «τύπο» και «ουσία», corpus και animus, που συνθέτουν την φύση των πραγμάτων. Animus είναι η ουσία, το περιεχόμενο, η ρύθμιση, το «ουσιαστικό» Σύνταγμα. Ο τύπος αποτελεί το corpus του Συντάγματος. Τύπος και ουσία στην περίπτωση του Συντάγματος θεωρούνται αδιαίρετα. Η ιδιαίτερη «ουσία», σπουδαιότητα του συντάγματος δημιούργησε τον ιδιαίτερο συνταγματικό τύπο.

Η λέξη «Σύνταγμα» αποτελεί τεχνικό νομικό όρο με συγκεκριμένο περιεχόμενο. Την σύγχρονη έννοια του Συντάγματος συνθέτει σύνολο άρρηκτα συνδεδεμένων τυπικών και ουσιαστικών στοιχείων. Δεν πρόκειται επομένως κατά κυριολεξία για «σύνταγμα» με τη σύγχρονη νομική έννοια του όρου, εφόσον λείπουν ένα ή περισσότερα στοιχεία όπως προσδιορίζονται στον παραπάνω ορισμό. Ο παραπάνω ορισμός αποδίδει την σύγχρονη στενή νομική έννοια του Συντάγματος.

Το Σύνταγμα έχει τυπική και ουσιαστική διάσταση. Όσον αφορά την ουσιαστική, το Σύνταγμα είναι ο θεμελιώδης, γενικός και καθολικός νόμος και όσον αφορά την τυπική είναι ο υπέρτατος, γραπτός και αυστηρός νόμος. Οι τρεις πρώτοι χαρακτηρισμοί αναφέρονται στο περιεχόμενο, ενώ οι επόμενοι, στην εξωτερική εμφάνιση και στη θέση του Συντάγματος στο δικαιοσύστημα. Ο εννοιολογικός πυρήνας του Συντάγματος είναι ουσιαστικός και συνίσταται στην ιδιότητα του ως θεμελιώδους νόμου.

Το «θεμελιώδες» αξιολογικό στοιχείο αποτελεί το πρωταρχικό, το πρωτογενές στοιχείο, τον κεντρικό άξονα γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η έννοια του συντάγματος. Αυτό το θεμελιώδες στοιχείο διαμόρφωσε τα ουσιαστικά και τυπικά χαρακτηριστικά του Συντάγματος.

Το Σύνταγμα είναι «νόμος»(lex). Σύνταγμα είναι ένα σύνολο κανόνων δικαίου. Ο όρος «Συνταγματικό Δίκαιο» εκφράζει το σύνολο των κανόνων δικαίου που περιέχονται στον κώδικα που ονομάζεται Σύνταγμα. Το Σύνταγμα, επομένως δεν είναι «κάτι άλλο» όπως «πολιτικές αποφάσεις» ή «κατάσταση ή

τάξη» κλπ,. Το σύνταγμα δεν είναι αλλά καθιερώνει «δικαιϊκή τάξη ή τάξη αξιών». Το σύνταγμα δεν ταυτίζεται με την «πολιτεία» ούτε με τη μορφή του «πολιτεύματος». Δεν είναι αλλά καθιερώνει πολίτευμα

Το Σύνταγμα είναι θεμελιώδης, γενικός και καθολικός νόμος. Οι θεμελιώδεις, οι βασικοί κανόνες που περιέχει, δε ρυθμίζουν μόνο την οργάνωση και την άσκηση της κρατικής εξουσίας και τις σχέσεις μεταξύ των πολιτών-εξουσίας, αλλά και τις μεταξύ τους σχέσεις. Ο χαρακτήρας του συντάγματος ως καθολικού ρυθμιστή της συνολικής έννομης τάξης αναγνωρίζεται ρητά πλέον με τη διάταξη του άρθρου 25 παρ. 1 εδ. 'Γ, κατά την οποία τα δικαιώματα του ανθρώπου ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Οι ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις οδήγησαν στη μεταβολή στην ενοποίηση της έννομης τάξης. Αποτέλεσμα της ενοποίησης αυτής είναι η διεύρυνση του κανονιστικού περιεχομένου του Συντάγματος, η αναγωγή του σε καθολικό ρυθμιστή της κοινωνικοπολιτικής συνύπαρξης. Οι συνταγματικοί κανόνες συστήνουν το πολίτευμα. Καθορίζουν τη μορφή οργάνωσης και άσκησης της κρατικής εξουσίας και ιδρύουν τα βασικά όργανα του κράτους.

Σύνταγμα είναι ο υπέρτατος νόμος (*suprema lex*). Το Σύνταγμα βρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχίας της έννομης τάξης. Το Σύνταγμα είναι ανώτερος νόμος (*lex superior*) και οι κανόνες του είναι ανώτεροι από εκείνους του κοινού δικαίου. Το Σύνταγμα είναι αυστηρός νόμος (*duralex*) το Σύνταγμα θέτει και αναθεωρεί η συντακτική-αναθεωρητική εξουσία και όχι ο κοινός νομοθέτης κατά διαδικασία δυσχερέστερης εκείνης των νόμων. Το Σύνταγμα έχει γραπτή μορφή, είναι γραπτός νόμος (*lex scripta*). Δεν αποκλείεται ασφαλώς η ύπαρξη άγραφων εθιμικών συνταγματικών κανόνων .

ii. Το Σύνταγμα του 1975/86/01

Στις 23 Ιουλίου 1974 απομακρύνεται η δικτατορία από την Ελλάδα και ορκίζεται η «κυβέρνηση εθνικής ενότητας» υπό τον Κ.Καραμανλή. Η κυβέρνηση προχώρησε την 1^η Αυγούστου του 1974 σε προσωρινή ρύθμιση με συντακτική πράξη του συνταγματικού καθεστώτος της χώρας, μέχρι τον οριστικό καθορισμό του πολιτεύματος και την κατάρτιση νέου Συντάγματος. Τα χαρακτηριστικά του προσωρινού καθεστώτος ήταν:

- α) Καταργήθηκε κάθε συνταγματικού περιεχομένου πράξη της δικτατορίας
- β) Επαναφέρθηκε προσωρινά από την 1-8-1974 μέχρι της ψηφίσεως του νέου Συντάγματος, το Σύνταγμα του 1952
- γ) Με την καταστατική ΣΠ ορίστηκε ότι ο οριστικός καθορισμός του πολιτεύματος θα πραγματοποιηθεί με τη ελεύθερη βούληση του ελληνικού λαού (δημοψήφισμα). Μέχρι τον καθορισμό του Συντάγματος καθήκοντα ανώτατου άρχοντα εκτελεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας
- δ) Η διαμόρφωση του προσωρινού συνταγματικού καθεστώτος ολοκληρώνεται με διάφορες τροποποιήσεις. Παράλληλα η «καταστατική» ΣΠ αναγνωρίζει στο υπουργικό συμβούλιο συντακτική εξουσία. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα η νομοθετική εξουσία ασκείται από το υπουργικό συμβούλιο με νομοθετικά διατάγματα.

Στις 4 Οκτωβρίου 1975 έγινε μια πράξη για διάκριση μεταξύ του δημοψηφίσματος και καθορισμού του πολιτεύματος. Η πράξη αυτή: α) επαναλαμβάνει την αναγκαιότητα εκλογών πριν το δημοψήφισμα β) προβλέπει και ρυθμίζει την προκήρυξη και διεξαγωγή δημοψηφίσματος γ) ορίζει τη διαδικασία σύνταξης Συντάγματος από εθνική αντιπροσωπεία.

Στις 17 Νοεμβρίου 1974 διεξήχθησαν εκλογές για την ανάδειξη της «εθνικής αντιπροσωπείας». Στο δημοψήφισμα που έγινε στις 8 Δεκεμβρίου και με ποσοστό 69.2% τάχθηκε υπέρ της αβασιλευτής δημοκρατίας. Η χώρα απέκτησε με αυτόν τον τρόπο οριστικό πολίτευμα. Η εθνική αντιπροσωπεία θα αναλάμβανε την αποστολή να τροποποιήσει, να καταργήσει και συμπληρώσει,

όχι μόνο τις μη θεμελιώδεις, αλλά και τις θεμελιώδεις εκτός από την μορφή του πολιτεύματος.

Στις 24 Δεκεμβρίου 1974 με Ψήφισμα συστήθηκε κοινοβουλευτική επιτροπή για την αναθεώρηση του Συντάγματος. Η επιτροπή όφειλε να διαμορφώσει ενιαίο κείμενο Συντάγματος λαμβάνοντας υπόψη και από τους βουλευτές προτάσεις. Το τελικό κείμενο διαμορφώθηκε στις 7 Ιουνίου 1975 και η Ε' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων και ψήφισε το νέο Σύνταγμα. Η πράξη της 4^{ης} Οκτωβρίου του 1974 της κυβέρνησης του Κ.Καραμανλή περιείχε ευρύτερες αρμοδιότητες. Όριζε ότι η νέα Βουλή δικαιούται να τροποποιήσει, καταργήσει και να συμπληρώσει τις θεμελιώδεις του Συντάγματος πλην του καθορισμού του πολιτεύματος.

Μια δεκαετία αργότερα το Σύνταγμα του 1975 αναθεωρήθηκε. Η αναθεώρηση έγινε σε απόλυτα ομαλές συνταγματοπολιτικές συνθήκες. Στις 9 Μαρτίου 1985, 161 βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος (Πα.Σοκ.) κατέθεσαν προτάσεις για την αναθεώρηση. Οι προτάσεις είχαν σχέση βασικά με τις υπερεξουσίες του Προέδρου της Δημοκρατίας. Η πρόταση παραπέμφθηκε σε κοινοβουλευτική επιτροπή και τελικά συζητήθηκε στην ολομέλεια της Βουλής. Η αναθεώρηση του 1986 είχε έναν αιφνίδιο χαρακτήρα και πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της πολιτικής απόφασης του κυβερνώντος κόμματος να περιορίσει τις προεδρικές αρμοδιότητες του Προέδρου και να μην προτείνει την επανεκλογή του Κ.Καραμανλή. Η αναθεώρηση προσέλαβε αντιπροεδρικό χαρακτήρα και ικανοποιούσε ένα παλαιότερο αίτημα για περιορισμό των προεδρικών αρμοδιοτήτων που είχε κατηγορηθεί το Σύνταγμα του 1975.

Κορυφαία προσφορά της αναθεώρησης του 1986 είναι η καθιέρωση της απόλυτης αρχής της δεδηλωμένης.

Με μήνυμα της 1^{ης} Ιανουαρίου του 1995, ο τότε πρωθυπουργός Ανδρ.Παπανδρέου εξήγγειλε την δεύτερη αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975. Η αναθεωρητική αυτή διαδικασία δεν ολοκληρώθηκε τότε, λόγω πρόωρης διάλυσης της Βουλής και την διενέργεια εκλογών. Το 1996 ξεκίνησε και πάλι η διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος. Η αναθεωρητική πρόταση περιλάμβανε συνολικά 115 αλλαγές συνταγματικών διατάξεων και συστήθηκε Επιτροπή από 41 μέλη. Μετά από πρόταση του Προέδρου της

Βουλής, η Επιτροπή εξέλεξε Διακομματικό Προεδρείο. Η συζήτηση θα γινόταν σε επτά ενότητες: η πρώτη περιλάμβανε τα Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, η δεύτερη το Σύνταγμα και τη διεθνή και Ευρωπαϊκή έννομη τάξη, η Τρίτη τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την Κυβέρνηση, η τέταρτη το Εκλογικό σώμα, η πέμπτη την οργάνωση και τη λειτουργία της Βουλή, η έκτη την οργάνωση και λειτουργία της Δικαιοσύνης και η έβδομη ενότητα τη Δημόσια Διοίκηση, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τα τις ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές.

Την Τετάρτη 17 Ιανουαρίου 2001 άρχισε η τελική φάση της αναθεώρησης με τη συζήτηση στην Ολομέλεια της Βουλής των υπό αναθεώρηση διατάξεων. Η ψήφιση ολοκληρώθηκε από την ολομέλεια στις 6 Απριλίου 2001. Στις 17 του ίδιου μήνα δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως το Ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων.

B. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

i. Οι συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Επί αιώνες η Ευρώπη αποτελούσε θέατρο συχνών και αιματηρών πολέμων. Από το 1870 έως το 1945, η Γαλλία και η Γερμανία συγκρούστηκαν τρεις φορές με βαρύτερες απώλειες σε ανθρώπινες ζωές. Έτσι άρχισε να δημιουργείται η πεποίθηση σε αρκετούς ευρωπαίους ηγέτες ότι ο μόνος τρόπος να εξασφαλιστεί μια διαρκής ειρήνη μεταξύ των χωρών τους ήταν να ενωθούν οικονομικά και πολιτικά.

Έτσι το 1950, σε μια ομιλία εμπνευσμένη από τον Jean Monnet, ο Γάλλος Υπουργός Εξωτερικών Robert Schuman, πρότεινε την συνένωση των βιομηχανιών άνθρακα και χάλυβα της Δυτικής Ευρώπης. Από τη ιδέα αυτή γεννήθηκε η Ευρωπαϊκή κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) με έξι μέλη: το Βέλγιο, τη Δυτική Γερμανία, το Λουξεμβούργο, τη Γαλλία, την Ιταλία και τις Κάτω Χώρες. Η εξουσία λήψεως αποφάσεων σχετικά με την βιομηχανία άνθρακα και χάλυβα στις χώρες αυτές ανατέθηκε σε ένα ανεξάρτητο υπερεθνικό φορέα ου ονομαζόταν «Ανώτατη Αρχή». Ο Jean Monnet ήταν ο πρώτος της πρόεδρος.

Η ΕΚΑΧ είχε τέτοια επιτυχία, που μέσα σε λίγα χρόνια οι ίδιες χώρες αποφάσισαν να προχωρήσουν περισσότερο και να **ενοποιήσουν και άλλους τομείς των οικονομικών τους**. Το 1957 υπέγραψαν τις συνθήκες της Ρώμης, με τις οποίες ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΥΡΑΤΟΜ) και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ). Τα κράτη-μέλη έθεσαν ως στόχο, να καταργήσουν τις εμπορικούς φραγμούς μεταξύ τους και να ιδρύσουν μια «κοινή αγορά». **Ο οικονομικός τομέας στον οποίο οι εθνικές επιφυλάξεις ήταν λιγότερο έντονες σε σχέση με άλλους τομείς, αναδεικνύεται σε πεδίο συναίνεσης της υπερεθνικής συνεργασίας**. Με την ίδρυση της ΕΟΚ και τη δημιουργία της κοινής αγοράς,

επιδιώκονταν δύο στόχοι: ο πρώτος στόχος συνίσταται στον μετασχηματισμό των οικονομικών όρων των συναλλαγών και της παραγωγής στο έδαφος της κοινότητας και ο δεύτερος, που έχει πιο πολιτικό χαρακτήρα, αφορά την συμβολή της ΕΟΚ στη λειτουργική δόμηση της πολιτικής Ευρώπης και αποτελεί ένα καθοριστικό βήμα προς την πληρέστερη ενοποίηση της Ευρώπης.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη που υπογράφηκε στο Λουξεμβούργο στις 17 Φεβρουαρίου από εννέα κράτη-μέλη και στις 28 Φεβρουαρίου 1986 από τη Δανία, την Ιταλία και την Ελλάδα, είναι η πρώτη μεγάλης σημασίας τροποποίηση της συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ). Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ) αναθεωρεί την συνθήκη της Ρώμης για να προωθήσει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και να υλοποιήσει την εσωτερική αγορά. Τροποποιεί τους κανόνες λειτουργίας των ευρωπαϊκών οργάνων και διευρύνει τις κοινοτικές αρμοδιότητες, ιδίως στους τομείς της ερευνάς και της ανάπτυξης, του περιβάλλοντος και της κοινής εξωτερικής πολιτικής.

Στις 7 Φεβρουαρίου του 1992, υπογράφηκε στο Maastricht η συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Νοεμβρίου 1993. Με την συνθήκη Maastricht απλουστεύτηκε η ονομασία της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ένωσης σε «Ευρωπαϊκή Κοινότητα». Εισήχθησαν, επίσης, νέες μορφές συνεργασίας μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών-μελών πχ στον τομέα της άμυνας και τον τομέα «της δικαιοσύνης των εσωτερικών υποθέσεων». Προσθέτοντας αυτήν την διακυβερνητική συνεργασία στο ήδη υφιστάμενο «κοινοτικό» σύστημα, η συνθήκη του Maastricht δημιούργησε μια νέα δομή με τρεις «πυλώνες», των οποίων η έννοια είναι και πολιτική και οικονομική. Οι τρεις «πυλώνες» αποτελούνται από τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) και την αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις (ΔΕΥ). Η συνθήκη εισάγει την έννοια της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας, ενισχύει τις αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και εγκαινιάζει την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). Γενικότερα, αντιπροσωπεύει ένα νέο στάδιο της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεδομένου ότι ανοίγει το δρόμο για την πολιτική ολοκλήρωση.

Τη δεύτερη μέρα του Οκτωβρίου του 1997 υπογράφεται η συνθήκη του Amsterdam. Η συνθήκη αυτή από την ισχύ της και μετά (1^η Μαΐου 1999) τροποποιεί τις συνθήκες ΕΕ και ΕΚ και αλλάζει την αρίθμηση τους. Η συνθήκη του Amsterdam άλλαξε την αρίθμηση των άρθρων της συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντικαθιστώντας με αριθμούς την προηγούμενη αρίθμηση με γράμματα της αλφαβήτου. Σκοπός της συνθήκης ήταν να δημιουργηθούν οι αναγκαίες θεσμικές και πολιτικές συνθήκες που θα επέτρεπαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση να αντιμετωπίσει μελλοντικές προκλήσεις όσον αφορά, μεταξύ άλλων, την ταχεία εξέλιξη της διεθνούς κατάστασης, την διεθνοποίηση της οικονομίας και των επιπτώσεων της στην απασχόληση, την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, της διεθνούς εγκληματικότητας και του εμπορίου ναρκωτικών, τις οικολογικές ανισορροπίες και τις απειλές για την δημόσια υγεία. Η αποστολή της διακυβερνητικής διάσκεψης είχε εν μέρει καθοριστεί από τις ίδιες τις συνθήκες, αλλά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, πρόσθεσε ορισμένα συγκεκριμένα θέματα που αφορούσαν την λειτουργία των οργάνων, όπως η σύνθεση της Επιτροπής και η στάθμιση των ψήφων στο συμβούλιο.

Η ΕΕ διευρύνθηκε με διαδοχικά κύματα προσχωρήσεων. Η Δανία, η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο προσχώρησαν το 1973, το 1981 ακολούθησε η Ελλάδα, το 1986 η Ισπανία και η Πορτογαλία και το 1995 η Αυστρία, η Φινλανδία και η Σουηδία. Η Ευρωπαϊκή Ένωση υποδέχτηκε δέκα νέες χώρες το 2004 και αναμένεται να ακολουθήσουν και άλλες τα επόμενα χρόνια και για άλλες (Τουρκία-Ουκρανία) έχουν αρχίσει διαπραγματεύσεις. Για να εξασφαλιστεί ότι η διευρυμένη ΕΕ θα συνεχίσει να λειτουργεί αποτελεσματικά χρειάζεται ένα πιο σύγχρονο σύστημα λήψης αποφάσεων. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η συνθήκη της Νίκαιας, που τέθηκε σε εφαρμογή την 1^η Φεβρουαρίου 2003, θεσπίζονται νέοι κανόνες που διέπουν το μέγεθος και τον τρόπο λειτουργίας των οργάνων της ΕΕ. Η συνθήκη της Νίκαιας υπογράφηκε στις 26 Φεβρουαρίου 2001 και κύριος στόχος της ήταν η μεταρρύθμιση των θεσμικών οργάνων έτσι ώστε η Ένωση να μπορεί να λειτουργεί κανονικά μετά την διεύρυνση της. Βέβαια η συνθήκη της Νίκαιας έμεινε στην ιστορία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης κυρίως για την **υιοθέτηση**

ενός κειμένου μεγάλης πολιτικής σημασίας σε ό,τι αφορά το κοινό πολιτισμικό υπόβαθρο της Ευρώπης. Πρόκειται για τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που προκηρύχθηκε στην Νίκαια στις 7 Δεκεμβρίου του 2000. ο χάρτης αυτός αντιπροσωπεύει τη σύνθεση των κοινών αξιών των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. **Ο στόχος του εξηγείται στο προοίμιο του: «είναι αναγκαίο να ενισχυθεί η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό το πρίσμα των κοινωνικών αλλαγών, της κοινωνικής προόδου και των επιστημονικών, τεχνολογικών εξελίξεων..»** . Στις 7 Δεκεμβρίου, λοιπόν, του 2000, οι πρόεδροι του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής υπογράφουν και διακηρύττουν το Χάρτη εξ ονόματος των τριών θεσμικών οργάνων στη Νίκαια. Ωστόσο, στην συνθήκη δεν συμπεριλαμβάνεται καμία αναφορά στο Χάρτη. Τούτο σημαίνει ότι παρότι αναγνωρίστηκε η πολιτική του αξία (για πρώτη φορά συγκεντρώνονται σε ένα μόνο κείμενο τα κλασσικά ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, καθώς επίσης τα οικονομικά και κοινωνικά) το κείμενο εξακολουθεί ανά μνην έχει καμία δεσμευτικότητα ή νομική αξία.

Σκοπός της πιο πρόσφατης συνθήκης, η οποία επί του παρόντος βρίσκεται στο στάδιο του σχεδίου, της συνθήκης δηλαδή για την θέσπιση του Συντάγματος της Ευρώπης, είναι να αντικαταστήσει όλες τις υφιστάμενες από ένα ενιαίο κείμενο. Αποτελεί καρπό του έργου που πραγματοποίησε η συνέλευση για το μέλλον της Ευρώπης, αφενός, και μια Διακυβερνητική Διάσκεψη (ΔΔ), αφετέρου. Το Σύνταγμα αυτό εγκρίθηκε από τους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων κατά την διάρκεια του Ευρωπαϊκού συμβουλίου που πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες στις 17 και 18 Ιουνίου το 2004 και υπεγράφη στην Ρώμη στις 29 Οκτωβρίου του 2004. χρειάζεται να επικυρωθεί από κάθε κράτος-μέλος σύμφωνα με τις οικείες συνταγματικές ρυθμίσεις (δηλαδή είτε μέσω κοινοβουλευτικής διαδικασίας, είτε μέσω δημοψηφίσματος). Το Σύνταγμα δεν πρόκειται να τεθεί σε ισχύ αν δεν κυρωθεί και από τα 25 κράτη-μέλη.

ii. Το Ευρωσύνταγμα

Η αναφορά στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και η έρευνα της σχέσης του με τα Ευρωπαϊκά Συντάγματα, προϋποθέτει, την αποσαφήνιση της έννοιας του και την σαφή του διάκριση από συγγενείς έννοιες. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα δεν παύει να παραμένει ένα «Σύνταγμα» και να έχει όλες τις ιδιότητες του, όπως αναφέρθηκαν παραπάνω. Η σχέση και η διαφορά Συντάγματος και Ευρωπαϊκού Συντάγματος είναι εκείνη, που υπάρχει ανάμεσα στην έννοια γένους και την έννοια είδους.

Σύνταγμα είναι ο γραπτός, σε ιδιαίτερο κείμενο διατυπωμένος, υπέρτατος, γενικός, καθολικός, θεμελιώδης νόμος, που έχει τεθεί με ειδική διαδικασία, που ρυθμίζει την οικονομική, πολιτική, κοινωνική και έννομη τάξη, έχει αυξημένη τυπική δύναμη και μεταβάλλεται με διαδικασία δυσχερέστερη από του απλούς νόμους, των οποίων προΐσταται ιεραρχικά. Σύνταγμα με την τυπική νομική έννοια είναι ένα σύνολο κανόνων δικαίου που περιλαμβάνει έξι στοιχεία, τρία τυπικά (γραπτός τύπος, αυστηρότητα, τυπική υπεροχή) και τρία ουσιαστικά (θεμελιώδης, γενικός και καθολικός χαρακτήρας).

Ευρωπαϊκό Σύνταγμα είναι ο θεμελιώδης, γενικός, καθολικός, αυστηρός, γραπτός και ανώτατος νόμος του ευρωπαϊκού νομικού χώρου.

Το εκκολαπτόμενο Σύνταγμα διαθέτει τα απαραίτητα νομικά στοιχεία, είναι «Σύνταγμα» με την νομική έννοια του όρου και κατά συνέπεια δεν είναι μια απλή και συνήθης διεθνής συνθήκη, υποσυνταγματικής (έναντι των εθνικών Συνταγμάτων) ισχύος, όπως όλες οι άλλες.

Μόνο με τη συγκέντρωση αυτών των χαρακτηριστικών και κυρίως τις τυπικής υπεροχής έναντι των εθνικών συνταγμάτων, μπορεί να γίνεται λόγος για ευρωπαϊκό σύνταγμα. Η κρίση για το αν το επερχόμενο ευρωπαϊκό σύνταγμα θα είναι πράγματι σύνταγμα στη νομική κυριολεξία του όρου, εξαρτάται από το εάν συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συντάγματος. Αντίθετα εάν λείπει ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά δεν πρόκειται κατά νομική κυριολεξία για σύνταγμα αλλά για κάποιο άλλο νομικό μάρφωμα. Όπως προκύπτει από την όλη διαδικασία και από το περιεχόμενο του προσχεδίου, που παραδόθηκε τον Ιούνιο 2003, το εκκολαπτόμενο

ευρωπαϊκό σύνταγμα συγκεντρώνει όλα τα απαραίτητα νομικά χαρακτηριστικά και επομένως πρόκειται να είναι σύνταγμα στην κυριολεξία του νομικού όρου.

**Το ευρωπαϊκό σύνταγμα ως κατά κυριολεξία σύνταγμα.
Σύνταγμα, συνθήκη και συνταγματική συνθήκη.**

Τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά του Ευρωπαϊκού Συντάγματος:

(α) *lex fundamentalis*

Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα είναι θεμελιώδης νόμος. Πρόκειται για κωδικοποίηση (επανάληψη αλλά και επαναδιατύπωση) διατάξεων και ρυθμίσεων του πρωτογενούς Ευρωπαϊκού δικαίου.

(β) *lex generalis*

Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα θα είναι *lex generalis* έναντι των υποκειμένων σε αυτό κανόνων δικαίου. Οι διατάξεις του θα εξειδικεύονται με τις διατάξεις των Ευρωπαϊκών νόμων.

(γ) *lex universalis*

Από το περιεχόμενο του προσχεδίου συνάγεται, ότι το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα θα είναι *lex universalis*, στο οποίο θα συγκεντρώνονται θεμελιώδεις, γενικοί κανόνες, που έχουν εφαρμογή στην συνολική Ευρωπαϊκή έννομη τάξη. Το σχέδιο αναφέρεται στην λειτουργία και οργάνωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Οι εμπειριεχόμενοι στο σχεδιαζόμενο ευρωπαϊκό σύνταγμα κανόνες δεν ρυθμίζουν μόνο την οργάνωση και λειτουργία της δημόσιας Ευρωπαϊκής εξουσίας και της σχέσης της προς τους πολίτες αλλά και την ιδιωτική δραστηριοποίηση των ευρωπαίων πολιτών.

Τα τυπικά χαρακτηριστικά του Ευρωπαϊκού Συντάγματος:

(α) *lex scripta*

Πρόκειται για ένα ενιαίο γραπτό κείμενο, το οποίο στο προοίμιο ονομάζεται «Σύνταγμα». Το κείμενο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος ενισχύεται από τον Χάρτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

(β) *rigida lex*

Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα πρόκειται για ένα αυστηρό Σύνταγμα. Δηλαδή η θέσπιση και η τροποποίηση του πρέπει να γίνεται με κανόνες αυστηρότερους από εκείνους του κοινού Ευρωπαϊκού Δικαίου.

(γ) *suprema lex*

Η τυπική υπεροχή έναντι των εθνικών Συνταγμάτων ως στοιχείο της έννοιας του Ευρωπαϊκού Συντάγματος.

Το τυπικό αυτό στοιχείο αποτελεί τον ανώτατο νόμο (*suprema lex*) με τυπική δύναμη ανώτερη έναντι οποιουδήποτε άλλου κανόνα δικαίου στο χώρο της ευρωπαϊκής έννομης τάξης δηλαδή και των εθνικών συνταγμάτων. Το κορυφαίο στοιχείο, στο οποίο οφείλεται και η αναγωγή του συγκεκριμένου συνόλου κανόνων δικαίου σε Σύνταγμα της Ευρώπης είναι η ρητά προσδιοριζόμενη στο άρθρο 1-10 παρ.1 του σχεδίου, τυπική του υπεροχή έναντι των συνταγμάτων των κρατών μελών. *«Το Σύνταγμα και οι κανόνες δικαίου που θεσπίζονται από τα όργανα της Ένωσης στο πλαίσιο της άσκησης αρμοδιοτήτων που της απονέμονται υπερέχουν έναντι του δικαίου των κρατών μελών».*

I. ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

A. Το εθνικό Σύνταγμα

i. Ο χαρακτήρας των θεμελιωδών δικαιωμάτων

Ήδη στις αρχές του αιώνα, ο επιφανής Γερμανός νομικός G. Jellinek συστηματοποίησε τη θεωρία των συνταγματικών δικαιωμάτων τα οποία κατέταξε σε τρεις κατηγορίες, τα ατομικά (*status negativus*) τα πολιτικά (*status activus*) και τα κοινωνικά (*status socialis*).

Ως βάση της διάκρισης έθεσε τη διαπίστωση των κινδύνων που προέρχονται από την κρατική εξουσία. Τα ατομικά εξαναγκάζουν το κράτος σε αρνητική πράξη (παράλειψη). Τα κοινωνικά εξαναγκάζουν το κράτος σε θετική πράξη. Τα πολιτικά δικαιώματα στοιχειοθετούν την ενεργητική του κατάσταση. Η κλασική αυτή τριμερής διάκριση δεν ανταποκρίνεται στο σύγχρονο περιεχόμενό τους. Με την αναγωγή της ανθρώπινης αξίας σε προστατευτική υποχρέωση του κράτους, όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα περιέχουν αμυντικές κατά του κράτους, όπως επίσης προστατευτικές και διεκδικητικές προς το κράτος αξιώσεις. Έτσι το βασικό ζήτημα που γεννάται δεν περιορίζεται στην κριτική, αλλά εκτείνεται στην πρόταση μιας νέας διάκρισης των συνταγματικών δικαιωμάτων που θα ανταποκρίνεται στις σύγχρονες συνθήκες. Ως τέτοια προτείνεται η διάκριση σε αμυντικά, προστατευτικά και διεκδικητικά / εξασφαλιστικά, όπως επίσης και τη χρήσιμη από άποψη κατάταξης διάκριση σε πολιτικά, κοινωνικά ή οικονομικά συνταγματικά δικαιώματα. Η πρώτη διάκριση αναφέρεται στο περιεχόμενο όλων των συνταγματικών δικαιωμάτων και δε συνιστά επομένως κριτήριο κατηγοριοποίησής τους. Η δεύτερη αναφέρεται σε τρεις κατηγορίες συνταγματικών δικαιωμάτων με βάση το ουσιαστικό περιεχόμενο της ρυθμιζόμενης από αυτά ύλης. Σε σύγκριση με την παραδοσιακή διάκριση ο όρος «οικονομικά δικαιώματα» είναι νέος. Οι όροι των κοινωνικών ή πολιτικών δικαιωμάτων διαφοροποιούνται ουσιαστικά από τους αντίστοιχους της κλασικής γερμανικής διάκρισης (*status positivus* ή *status activus*).

Ειδικότερα τα κοινωνικά δικαιώματα, κατά την παραδοσιακή αντίληψη στρέφονται προς το κράτος και περιέχουν θετική αξίωση προς πράξη. Έχουν

κοινό σημείο με τα πολιτικά ότι δεν στρέφονται κατά του κράτους όπως τα «ατομικά» αλλά προς το κράτος. Το εξαναγκάζουν όχι σε παράλειψη αλλά σε πράξη. Το κριτήριο όμως της υποχρέωσης προς πράξη αποτελεί γνώρισμα που χαρακτηρίζει μόνο τα κοινωνικά δικαιώματα. Η θετική υποχρέωση του κράτους ενυπάρχει τόσο στα ατομικά όσο και στα πολιτικά δικαιώματα. Δεν αρκεί λ.χ. το κράτος να μην παραβιάζει το απόρρητο των επιστολών αλλά πρέπει να προβαίνει και σε θετικές ενέργειες, να λαμβάνει όλα τα μέτρα για τη διασφάλισή του. Από την άποψη αυτή όλα τα δικαιώματα είναι και «κοινωνικά». Από τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 στο α. 25 παρ. 1 καθιερώνεται ρητώς η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου και καθίσταται σαφές ότι η υποχρέωση του κράτους προς κάλυψη των θεμελιωδών αναγκών του ανθρώπου δεν περιορίζεται μόνο στα συγκεκριμένα κοινωνικά δικαιώματα τα οποία θεσπίζουν οι κατ' ιδίαν διατάξεις του συντάγματος.

Τρία είναι τα στοιχεία που προσδιορίζουν τη σύγχρονη έννοια του κοινωνικού δικαιώματος. Το πρώτο ανάγεται στο αντικείμενο τους. Τα σύγχρονα κοινωνικά δικαιώματα είναι δικαιώματα υπόστασης καθόσον αφορούν αυτή την ίδια την υπόσταση του ανθρώπου. Αφορούν την επιβίωση, καλύπτουν βασικές θεμελιώδεις ανάγκες. Οποιαδήποτε άλλη προστασία είναι περιττή αν δεν εξασφαλίζεται η ίδια η ύπαρξη του ανθρώπου. Το δεύτερο στοιχείο αφορά τους φορείς του, την απόλαυση του δικαιώματος. Επειδή ακριβώς τα περιεχόμενα στα κοινωνικά δικαιώματα αγαθά είναι αναγκαία, πρέπει να ανήκουν σε όλα τα μέλη της κοινωνίας. Πρέπει να είναι προσιτά σε όλους. Από την αναγκαιότητα του κοινωνικού αγαθού προκύπτει η αποοικονομοποίησή του (που δεν σημαίνει αφαίρεση της οικονομικής του αξίας). Σημαίνει ότι είναι απόφαση της κοινωνίας να εξασφαλίσει το αγαθό αυτό στα μέλη της, ότι η ίδια η κοινωνία αναλαμβάνει τη δαπάνη για την παροχή των αγαθών αυτών. Το τρίτο στοιχείο αναφέρεται στον ποσοτικό καθορισμό του περιεχομένου τους, στο ελάχιστο στοιχειώδες περιεχόμενο. Διεκδικείται όχι το μείζον, το μέγιστο αλλά το ελάχιστο το οποίο όχι μόνο μειώνει αλλά αντίθετα αυξάνει τη σημασία και την ένταση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Η ελαχιστότητα του περιεχομένου επιβάλλεται από τις ίδιες τις

οικονομικές συνθήκες και συνδέεται με τη στενότητα των οικονομικών μέσων και αγαθών.

Πολιτικά από την άλλη, είναι εκείνα τα δικαιώματα που στρέφονται προς το κράτος και παρέχουν στους πολίτες αξίωση ενεργητικής συμμετοχής στην άσκηση της κρατικής εξουσίας. Περιέχουν αξίωση συμμετοχής στην άσκηση της κρατικής εξουσίας. Το περιεχόμενό τους όπως όλων των συνταγματικών δικαιωμάτων διακρίνεται σε αμυντικό, προστατευτικό ή εξασφαλιστικό / διεκδικητικό. Κάθε πολιτικό δικαίωμα δεν περιέχει μόνο αξίωση συμμετοχής αλλά ή αξίωση εξασφάλισης ή αξίωση προστασίας. Ο συνταγματικός νομοθέτης καθιερώνει στο άρθρο 4 παρ. 1 μητρικό πολιτικό δικαίωμα, το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική ζωή. Πολλά πολιτικά δικαιώματα αποτελούν μερικότερες εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας και περιέχονται στις ανάλογες διατάξεις των άρθρων 4 έως 24 π.χ. ελευθερία πολιτικής συνείδησης, έκφρασης πολιτικών πεποιθήσεων, ελευθερία πολιτικού λόγου, σύστασης πολιτικών σωματείων κ.λ.π. Πολιτικά δικαιώματα σχετικά με την ίδρυση και τη λειτουργία κομμάτων περιέχονται στο άρθρο 29. Το Σύνταγμα επίσης κατοχυρώνει τα κλασσικά πολιτικά δικαιώματα της ψήφου και του εκλέγεσθαι όπως και το δικαίωμα κατάληψης δημοσίων αξιωματικών και διορισμού σε δημόσιες υπηρεσίες.

Στη σύγχρονη έννομη τάξη οι όροι αμυντικά ή ατομικά δικαιώματα δεν ταυτίζονται. Ο όρος ατομικά δεν περιλαμβάνει τα λεγόμενα κοινωνικά ή πολιτικά δικαιώματα. Αντίθετα, ο όρος «αμυντικά» στη σύγχρονη διάσταση του αναφέρεται σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα. Το αμυντικό περιεχόμενο προκύπτει από τη συνταγματική αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξίας, των θεμελιωδών δικαιωμάτων που την εξειδικεύουν. Στη σύγχρονη ελληνική έννομη τάξη αναγνωρίζεται η αμυντική διαπροσωπική ενέργεια, όχι όμως και η προστατευτική ή διεκδικητική. Η πραγμάτωση του προστατευτικού ή διεκδικητικού περιεχομένου της διαπροσωπικής ενέργειας είναι δυνατή μόνο με ειδική συνταγματική ή νομοθετική πρόβλεψη και όχι ως αποτέλεσμα γενικού κανόνα. Αμυντικά είναι τα δικαιώματα που περιέχουν αξίωση αποχής από κάθε επιθετική ενέργεια είτε εκδηλώνεται με πράξη, είτε με παράλειψη. Είναι δικαιώματα απόλυτα (*erga omnes*) και στρέφονται κατά

της κρατικής και της ιδιωτικής εξουσίας. Βασικό αξίωμα της σύγχρονης έννομης τάξης είναι η διαπροσωπική εφαρμογή των αμυντικών δικαιωμάτων.

Το προστατευτικό περιεχόμενο αντίστοιχα, προκύπτει από τη συνταγματική αρχή της προστασίας που επιβάλλει την παροχή βοήθειας στον αμυνόμενο για την απόκρουση της επίθεσης και την αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη. Προστατευτική υποχρέωση των ιδιωτών δεν προκύπτει ως γενικός κανόνας από τις διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος. Η συνταγματική υποχρέωση προστασίας δεν αναφέρεται στα άτομα αλλά μόνο στην κρατική εξουσία. Το σύνταγμα υποχρεώνει γενικά τους ανθρώπους να σέβονται, όχι όμως και να προστατεύουν τα δικαιώματα των άλλων. Όπως οι αμυντικές, έτσι και οι προστατευτικές αξιώσεις ενυπάρχουν σε κάθε θεμελιώδες δικαίωμα. Σε αντίθεση προς τα αμυντικά δικαιώματα, τα προστατευτικά είναι σχετικά. Στα προστατευτικά δικαιώματα αντιστοιχεί υποχρέωση του κράτους να παρέχει προστασία. Τα προστατευτικά δικαιώματα στρέφονται προς το κράτος.

Τέλος, το διασφαλιστικό (διεκδικητικό – εξασφαλιστικό) περιεχόμενο παρέχει αξίωση διαφύλαξης από κινδύνους άλλους, εκτός δηλαδή από τις ανθρώπινες ενέργειες και αξιώσεις για τη βελτίωση της θέσης του ανθρώπου. Εξασφαλιστικό ή διεκδικητικό περιεχόμενο συνδεόμενα μεταξύ τους αποτελούν μερικότερα τμήματα του γενικότερου διασφαλιστικού και αναφέρονται στη διαφύλαξη του ανθρώπου από κάθε είδους κοινωνικοοικονομικά εμπόδια. Η αρχή της διασφάλισης δεν συνταγματοποιείται κατά τον ίδιο τρόπο με την αρχή της διεκδίκησης. Συγκεκριμένα, δεν αναγνωρίζει την εξασφάλιση ως γενική συνταγματική αρχή (πλην της εξασφάλισης των μέσων της παιδείας), αναγνωρίζει όμως την αρχή της διεκδίκησης. Δεν κατοχυρώνει την εξασφάλιση, αναγνωρίζει όμως ότι η πορεία προς την εξασφάλιση πρέπει να πραγματοποιηθεί και κατοχυρώνει την ελευθερία της διεκδίκησης ως ελευθερία πραγματοποιούμενη με τις συνταγματικά προβλεπόμενες διαδικασίες. Διεκδικητικά είναι εκείνα τα δικαιώματα που περιέχουν αξίωση για τη βελτίωση της θέσης του ανθρώπου, για την πραγματοποίηση ή εξέλιξη του εξασφαλιστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Διεκδικητικά δικαιώματα ενυπάρχουν σε όλα τα

θεμελιώδη δικαιώματα, αναφερόμενα στην υλοποίηση του εξασφαλιστικού περιεχομένου τους, που δεν έχει πραγματοποιηθεί. Η ικανοποίηση των συνταγματικών διεκδικητικών δικαιωμάτων δεν είναι βέβαια δυνατή με την δικαστηριακή διαδικασία, είναι όμως δυνατή με την διεκδικητική. Ιδιαίτερη θέση κατέχει η εκλογική διαδικασία ως διαδικασία επιλογής ανάμεσα σε περισσότερα πολιτικά προγράμματα. Επίσης, ο συνταγματικά κατοχυρωμένος θεσμός της απεργίας αποτελεί συνταγματικό μέσο για τη διεκδίκηση της ικανοποίησης του διασφαλιστικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

ii. Η ισχύς των δικαιωμάτων στο σύγχρονο σύνταγμα.

Η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων διακρίνεται σε γενική και θεσμική. Γενική είναι ή εφαρμογή του γενικού περιεχομένου τους στο πεδίο της γενικής κυριαρχικής ή κοινωνικής σχέσης. Γενική εφαρμογή είναι εκείνη που πραγματοποιείται στο πλαίσιο της γενικής σχέσης, η οποία μπορεί να είναι είτε σχέση κράτους – πολίτη, δηλαδή γενική κυριαρχική σχέση είτε σχέση των πολιτών μεταξύ τους, δηλαδή γενική κοινωνική σχέση. Το γενικό περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι το ευρύ περιεχόμενό τους, το οποίο, με την αμυντική του μορφή, δεν εφαρμόζεται μόνο στη γενική κυριαρχική σχέση κράτους – πολιτών, αλλά και στη γενική κοινωνική σχέση κράτους – πολίτη.

Ειδικότερα, η οριοθέτηση ή ο προσδιορισμός των συνταγματικών δικαιωμάτων είναι ο με γενικές διατάξεις δικαίου πραγματοποιούμενος καθορισμός του γενικού του περιεχομένου. Διακρίνεται σε ειδική και γενική και συνίσταται στον καθορισμό του γενικού περιεχομένου κάθε δικαιώματος με ειδικές και γενικές αντίστοιχα διατάξεις. Το Σύνταγμα, τα χρηστά ήθη και τα δικαιώματα των άλλων αποτελούν γενική οριοθέτηση στην άσκηση οποιουδήποτε θεμελιώδους δικαιώματος. Η συνταγματική αυτή οριοθέτηση αποτελεί ρητή αναγνώριση της απόλυτης αμυντικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων ενώ παράλληλα δεν παρέχει στον κοινό νομοθέτη εξουσία εισαγωγής αόριστων περιορισμών ή οριοθετήσεων.

Από την άλλη, η κοινωνική οριοθέτηση των συνταγματικών δικαιωμάτων αποτελεί κατ' αρχή πραγματική αναγκαιότητα που απορρέει από αυτή την ίδια την συνύπαρξη. Ο άνθρωπος ζει σε κοινωνία, τα δικαιώματα του οποίου υπάρχουν μόνο μέσα στην κοινωνία, η οποία και του τα αναγνωρίζει. Επομένως, η άσκηση τους μέσα σε αυτήν, αναγκαία, οριοθετείται από το κοινωνικό περιβάλλον. Η οριοθέτηση αυτή δεν είναι περιορισμός αλλά οριοθέτηση στην κυριολεξία του όρου. Η κοινωνική οριοθέτηση αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα: α) Η γενική αφηρημένη κοινωνική οριοθέτηση του άρθρου 25 παρ. 2 Σ. β) Οι γενικές ρήτρες των άρθρων 5 παρ. 2 και 5 παρ. 3, δηλαδή οι γενικοί συνταγματικοί προσδιορισμοί της γενικής και αφηρημένης κοινωνικής ρήτηρας. γ) Τέλος, οι συνταγματικές εξειδικεύσεις της γενικής

κοινωνικής ρήτηρας όπου εφαρμόζονται μόνο για τα δικαιώματα για τα οποία προβλέπονται.

Σε ορισμένες περιπτώσεις επιτάσσεται η εφαρμογή του γενικού περιεχομένου ενός θεμελιώδους δικαιώματος όχι σε όλο το μήκος και πλάτος του αλλά ελαττωμένου. Οι περιπτώσεις αυτές συνιστούν περιορισμούς των θεμελιωδών δικαιωμάτων και έχουν έκτακτο χαρακτήρα, δεν εφαρμόζονται δηλαδή σε όλες αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις. Από την άποψη της πηγής προέλευσής τους διακρίνονται σε συνταγματικούς και νομοθετικούς. Οι περιορισμοί θεμελιώνονται πάντοτε από το Σύνταγμα είτε άμεσα, είτε έμμεσα. Άμεσοι ή συνταγματικοί είναι αυτοί που προκύπτουν αμέσως από το Σύνταγμα, ενώ έμμεσοι ή νομοθετικοί είναι εκείνοι τους οποίους το Σύνταγμα επιτρέπει, εισάγονται όμως με την κοινή νομοθεσία. Οι έμμεσοι ή νομοθετικοί περιορισμοί επιβάλλονται με τη λεγόμενη «επιφύλαξη του νόμου¹». Η επιφύλαξη του νόμου αποτελεί σύμπραξη συντακτικού και κοινού νομοθέτη. Είναι συνταγματική η πρόβλεψη «υπέρ του κοινού νομοθέτη». Ο συντακτικός νομοθέτης απευθυνόμενος στον κοινό, τον επιτάσσει ή τον προτρέπει να προβεί στη ρύθμιση συγκεκριμένου θέματος ή προϋποθέτει τη ρύθμισή του. Η σπουδαιότερη μορφή επιφύλαξης νόμου είναι εκείνη με την οποία ο κοινός νομοθέτης εξουσιοδοτείται να εισάγει περιορισμούς, συρρίκνωση δηλαδή του γενικού περιεχομένου του δικαιώματος.

Η θεσμική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι η εφαρμογή τους στο επίπεδο μερικότερης έννομης σχέσης ή θεσμού είτε ως προς το γενικό, είτε ως προς το θεσμικό τους περιεχόμενο, όπως προσδιορίζεται από τη σχέση αιτιώδους συνάφειας. Γενικά εφαρμόζεται ο κανόνας: επιτρέπονται οι αιτιώδεις και απαγορεύονται οι αναιτιώδεις περιορισμοί. Αν δικαίωμα ή θεσμός δεν συνδέονται με δεσμό αιτιώδους συνάφειας, τότε επιβάλλεται η εφαρμογή του γενικού περιεχομένου του δικαιώματος δηλαδή η εφαρμογή όλης της έκτασης του περιεχομένου του δικαιώματος. Αντίθετα, αν μεταξύ τους δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια, επιβάλλεται ο περιορισμός του γενικού αμυντικού περιεχομένου, εφαρμόζεται δηλαδή το θεσμικό περιεχόμενο. Αιτιώδης συνάφεια είναι η συνάντηση των περιεχομένων θεμελιώδους

¹ Βλ. άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ Σ.

δικαιώματος και θεσμού σε κοινό αντικειμενικό στοιχείο. Τα διάφορα ζεύγη δικαιωμάτων και θεσμών είναι ομοιογενή και ανομοιογενή ανάλογα με το αν συνδέονται ή όχι με δεσμό αιτιώδους συνάφειας. Στις ομοιογενείς αντιθέσεις ο περιορισμός αποτελεί συνταγματική επιταγή που απορρέει από την ταυτόχρονη κατοχύρωση και προστασία δικαιωμάτων και σχέσεων. Στις δεύτερες συνταγματική επιταγή αποτελεί η παράλειψη του περιορισμού. Βέβαια, στις περιπτώσεις που επιτρέπεται ο περιορισμός², δεν σημαίνει ότι ο περιορισμός αυτός είναι απεριόριστος. Για τον καθορισμό του νομίμου μέτρου της θεσμικής προσαρμογής αρκεί η πιο γνωστή μορφή αιτιώδους συνάφειας, η σχέση αιτίου – αποτελέσματος. Ανεπίτρεπτοι είναι οι περιορισμοί που δεν είναι αναγκαίο αποτέλεσμα του κοινού αντικειμενικού στοιχείου. Πέρα όμως από την αιτιώδη συνάφεια, είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπόψη οι αντικειμενικοί εξωτερικοί όροι οι οποίοι έχουν καθοριστική σημασία για τον τελικό χαρακτηρισμό ενός περιορισμού ως προσβολής ή ως απλώς επίδρασης.

Στον αντίποδα ειδική κυριαρχική σχέση είναι η ειδική σχέση εξουσίασης στην οποία βρίσκεται πρόσκαιρα ή για περισσότερο χρόνο ο πολίτης και ένεκα της οποίας έχει αυξημένες υποχρεώσεις έναντι του κράτους. Στο πλαίσιο κάθε ειδικής κυριαρχικής σχέσης εμφανίζεται η ανάγκη περιορισμού των συνταγματικών δικαιωμάτων³.

Υποκείμενα, φορείς των συνταγματικών δικαιωμάτων είναι καταρχήν τα φυσικά πρόσωπα. Κάθε άνθρωπος αναγνωρίζεται ως πρόσωπο, έχει δηλαδή ικανότητα δικαίου. Η ικανότητα αυτή συνυφάινεται προς αυτήν την ανθρώπινη φύση και προκύπτει αμέσως από το Σύνταγμα. Όπως γίνεται γενικότερα αποδεκτό, υποκείμενα των συνταγματικών δικαιωμάτων δεν είναι μόνο τα φυσικά πρόσωπα αλλά και τα νομικά πρόσωπα ανεξάρτητα από τη διάκρισή τους σε δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου καθώς και οι ομάδες προσώπων που δεν έχουν αποκτήσει νομική προσωπικότητα.

Στα πλαίσια της εφαρμογής των ατομικών δικαιωμάτων κρίσιμα ζητήματα είναι τέλος τα θέματα της κατάργησης και της σύγκρουσης αυτών. Κατάργηση, λοιπόν, είναι η πλήρης συρρίκνωση του περιεχομένου του

² Στην περίπτωση των ομοιογενών αντιθέσεων.

³ Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η ένταξη του στρατεύσιμου στον Ελληνικό στρατό.

δικαιώματος. Η κατάργηση αποτελεί τον έσχατο «περιορισμό» του δικαιώματος σε σημείο που το δικαίωμα δεν υπάρχει, εξαφανίζεται δηλαδή καταργείται. Κατάργηση συνταγματικού δικαιώματος δεν είναι καταρχήν δυνατή παρά μόνο όταν και όπως ορίζει το Σύνταγμα. Η γενική για το μέλλον παραίτηση από οποιοδήποτε θεμελιώδες δικαίωμα είναι ανίσχυρη καθόσον αντιβαίνει στο Σύνταγμα. Από τη γενική διαφέρει η ειδική παραίτηση η οποία αφορά σε συγκεκριμένη περίπτωση. Προκειμένου για «προσωπικά» ή «ανθρώπινα» δικαιώματα, η ειδική παραίτηση δεν είναι δυνατή. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και για τα περιουσιακά δικαιώματα.

Σύγκρουση δικαιωμάτων είναι η ταυτόχρονη αναγνώριση και νόμιμη άσκηση των δικαιωμάτων περισσοτέρων φορέων κατά τρόπο ώστε η νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του ενός να περιορίζει την επίσης νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του άλλου. Από τη νομική αυτή σύγκρουση διαφέρει η πραγματική η οποία είναι η αποδοκιμαζόμενη από το δίκαιο παραβίαση του δικαιώματος του άλλου. Για συρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων γίνεται λόγος στις περιπτώσεις κατά τις οποίες μία και η αυτή ανθρώπινη ενέργεια εμπίπτει στο περιεχόμενο και επομένως προστατεύεται από περισσότερες διατάξεις θεμελιωδών δικαιωμάτων. Πρόκειται δηλαδή για πολλαπλή συνταγματική προστασία του ιδίου φορέα δικαιώματος.

B. Η προοπτική του Ευρωσυντάγματος

i. Τα θεμελιώδη δικαιώματα στις Ευρωπαϊκές συνθήκες

Η νομική δέσμευση του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων επιτυγχάνεται με τη θέσπιση του Συντάγματος στη Ευρώπη. Με την νομική αυτή δέσμευση παρέχεται πλέον διαφάνεια και σαφήνεια στα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες, παρέχεται μεγάλη συμβολή στην ανάπτυξη και της έννοιας του πολίτη της Ευρώπης καθώς και στην δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (όπως επιβεβαιώνεται από το προοίμιο του Χάρτη). Ο Χάρτης ενισχύει την νομική ασφάλεια όσον αφορά την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία μέχρι σήμερα εξασφαλίζεται μόνο από την νομολογία του Δικαστηρίου και από το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συμπερίληψη του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Σύνταγμα της Ευρώπης θεωρείται ως η σημαντικότερη καινοτομία του Συντάγματος αφού συμβάλλει τα μέγιστα στη διαμόρφωση μιας πιο δίκαιης και κοινωνικής Ευρώπης.

Ο Χάρτης ο οποίος συμπεριλαμβάνεται στο β' μέρος του Ευρωσυντάγματος, αποτελείται από τις εξής θεματικές ενότητες:

- ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ (άρθρα 1-5)
(ανθρώπινη αξιοπρέπεια, δικαίωμα στη ζωή, δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου, απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων, εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης, απαγόρευση της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας)
- ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (άρθρα 6-19)
(δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, ελευθερία των τεχνών και επιστημών, επαγγελματική ελευθερία και δικαίωμα στην εργασία, ελευθερία ίδρυσης επιχείρησης,

δικαίωμα για ιδιοκτησία, δικαίωμα ασύλου, προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, επαναπροώθησης και απέλασης)

- ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΙΣΟΤΗΤΑ (άρθρα 20-26)

(ισότητα απέναντι στο νόμο, μη διάκριση, πολιτισμική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία, ισότητα των ανδρών γυναικών, δικαιώματα του παιδιού, δικαιώματα των ηλικιωμένων, ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες)

- ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ (άρθρα 27-38)

(δικαίωμα στην πληροφόρηση και στη διαβούλευση με τους εργαζόμενους στο πλαίσιο της επιχείρησης, δικαίωμα διαπραγματεύσεων και συλλογικών ενεργειών, δικαίωμα στην πρόσβαση σε υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας, προστασία έναντι αδικαιολόγητης απόλυσης, δίκαιοι και ισότιμοι όροι εργασίας απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των εργαζόμενων νέων, οικογενειακή και επαγγελματική ζωή, κοινωνική ασφάλεια και κοινωνική αρωγή, προστασία της υγείας και πρόσβαση σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, προστασία του περιβάλλοντος, προστασία καταναλωτών)

- ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ (άρθρα 39-46)

(δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι κατά τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι κατά τις δημοτικές εκλογές, δικαίωμα χρηστής διαχείρισης, δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, διαμεσολαβητής, δικαίωμα αναφοράς, ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή, διπλωματική και προξενική προστασία)

- ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ (άρθρα 47-50)

(δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, τεκμήριο αθωότητας και δικαίωμα υπεράσπισης, αρχές νομιμότητας και αναλογικότητας αξιόποινων πράξεων και ποινών, δικαίωμα του προσώπου να μην δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την αξιόποινη πράξη.

Γενικά τα αναφερόμενα δικαιώματα αναγνωρίζονται σε κάθε πρόσωπο. Ωστόσο, ο Χάρτης αναφέρεται σε κατηγορίες ατόμων με ειδικές ανάγκες (των παιδιών, των ηλικιωμένων, των αναπήρων). Εξάλλου, το κεφάλαιο 5 προβλέπει την ειδική κατάσταση του Ευρωπαίου πολίτη αναφερόμενο σε κάποια δικαιώματα, που ήδη προβλέπονται στις Συνθήκες (ελεύθερη κυκλοφορία και διανομή, δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, δικαίωμα αναφοράς) εισάγοντας επίσης το δικαίωμα της χρηστής διοίκησης.

Λαμβανομένης υπόψη της εξέλιξης της κοινωνίας, πέραν των κλασικών δικαιωμάτων (δικαίωμα στη ζωή, ελευθερία της έκφρασης, δικαίωμα πραγματικών προσφυγής). Ο Χάρτης αναφέρει δικαιώματα που δεν περιλαμβάνονταν στη Σύμβαση του Συμβουλίου, της Ευρώπης του 1950 (προστασία των δεδομένων, βιοηθική). Υιοθετώντας μια πιο σύγχρονη γλώσσα σύμφωνα με ορισμένες νομοθεσίες σύμφωνα με ορισμένες εθνικές νομοθεσίες, αναγνωρίζει άλλους τρόπους πλην του γάμου για την ίδρυση οικογένειας και δεν μιλά πλέον για γάμο μεταξύ αντρών και γυναικών αλλά απλώς για γάμο.

- ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ (άρθρα 47-54)

Οι Γενικές Διατάξεις έχουν ως στόχο να καθορίσουν τους δεσμούς μεταξύ του Χάρτη της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ΕΣΑΔ), καθώς και να καθορίσουν το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη.

Στις 1-11-1950 υπογράφηκε στη Ρώμη από του εκπροσώπους δώδεκα ευρωπαϊκών κρατών η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών Ελευθεριών» (ΕΣΔΑ). Ήταν τότε ακόμα πρόσφατη η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που εγκρίθηκε από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 10-12-1948.

Το άρθρο 1 του καταστατικού του Συμβουλίου της Ένωσης όρισε ότι αποτελεί σκοπό του διεθνούς οργανισμού *«η στενωτέρα ένωσις μεταξύ των μελών του προς τον σκοπόν να διαφυλάχθωσι και να προωθήθωσι τα ιδεώδη και αι αρχαί αίτινες είναι κοινόν αίτημα των...»* και ότι ο σκοπός αυτός *«...θέλει επιδιωχθεί...και δια της διαφυλάξεως κα αναπτύξεως των δικαιωμάτων των*

ανθρώπων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών». Αναγράφεται επιπλέον: « (Αι συμβαλλόμενα Κυβερνήσεις, μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης...) Επιβεβαιούσαι την βαθείαν αυτών προσήλωσιν εις τας θεμελιώδεις ταύτας ελευθερίας, αίτινες αποτελούσι το βάθρον της δικαιοσύνης και της ειρήνης εν τω κόσμω και των οποίων η διατήρησις στηρίζεται ουσιαστικώς επί πολιτικού καθεστώτος αληθώς δημοκρατικού...». Ο Δυτικός κόσμος θεωρεί ότι πρέπει να προβάλει τα ιδεολογικά του όπλα υπό τις νέες συνθήκες του ψυχρού πολέμου που είχε ήδη αρχίσει και υπό τις οποίες η ιδεολογική αντιπαράθεση θα παίξει έναν από τους πρωτεύοντες ρόλους.

Ο κατάλογος όμως των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών που περιέχεται στην ΕΣΔΑ, υπό την αρχική της μορφή, φαίνεται, ακόμα και με τα δεδομένα των αρχών της δεκαετίας του 1950, ατελής. Η ΕΣΔΑ προέβλεψε έναν πρωτόγνωρο ειδικό μηχανισμό ελέγχου της εφαρμογής της με τη χρήση της διακρατικής και κυρίως της ατομικής προσφυγής εκ μέρους του θύματος της παραβίασης.

Η πρόβλεψη από την ΕΣΔΑ, ειδικής δικαστικής διαδικασίας ελέγχου της εφαρμογής των ουσιαστικών ρυθμίσεων της αποτελεί τη σημαντικότερη συμβολή της διεθνούς αυτής σύμβασης στην διεθνή έννομη τάξη. Η διακρατικού χαρακτήρα προσφυγές δεν αναπτύχθηκαν αριθμητικά, λόγω των καιρίων προβλημάτων που είναι φυσικό να προκαλούν στις σχέσεις μεταξύ των λαών. Ο μεγάλος όμως όγκος του νομολογιακού οικοδομήματος του Δικαστηρίου διαμορφώθηκε μέσω της χρήσης της ατομικής προσφυγής. Η νομολογιακή αυτή παραγωγή υπήρξε όχι μόνο εντυπωσιακή σε αριθμό δικαστικών αποφάσεων αλλά πολύτιμη και σε ποιότητα και πρωτοτυπία των επιλεγόμενων λύσεων. Το λιτό κείμενο της Σύμβασης πήρε συγκεκριμένη μορφή και οι δικαστές του Στρασβούργου κατόρθωσαν να κατασκευάσουν ένα σημαντικό νομολογιακό οικοδόμημα και να συνθέσουν μια κοινή αντίληψη για τα ατομικά δικαιώματα στην Ευρώπη.

Οι όποιες επιφυλάξεις σχετικά με την ορθότητα ορισμένων τολμηρών νομολογιακών λύσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου δεν μπορούν να οδηγήσουν σε αμφισβήτηση της πρόθεσης των δικαστών του ΕΔΔΑ να θέσουν τον πήχη της κοινής ευρωπαϊκής αντίληψης για τα ατομικά δικαιώματα

κατά το δυνατόν υψηλότερο σημείο. Χαρακτηριστικό της σημασίας του ΕΣΔΑ και το κύρος του νομολογιακού οικοδομήματος του ΕΔΔΑ, είναι ότι ο Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων που εγκρίθηκε στην Νίκαια και που πρόκειται να αποτελέσει τη βάση της Συνταγματικής Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης επηρεάστηκε τόσο από τις ρυθμίσεις της ΕΣΔΑ όσο και από την νομολογία του ΕΔΔΑ.

Ο ουσιαστικός αποκλεισμός της θανατικής ποινής είναι μια από τις σημαντικότερες διατάξεις της ΕΣΔΑ, με το Έκτο Πρωτόκολλο κα αποτελεί για τον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό τίτλο τιμής, όταν εκτός Ευρώπης, η αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής ακόμα και από κρατικά όργανα δεν είναι, δυστυχώς ασυνήθιστη.

Η άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η ΕΣΔΑ δεν μπορεί να είναι απεριόριστη. Τα όποια, όμως, περιοριστικά μέτρα πρέπει να είναι αναγκαία σε δημοκρατική κοινωνία και ειδικότερα για την «εθνική ασφάλεια», τη «δημόσια τάξη και ασφάλεια», την «οικονομική ευημερία της χώρας», την «προστασία της υγείας και της ηθικής», την «προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων», την «εδαφική ακεραιότητα», την προστασία της «υπολήψεως», την παρεμπόδιση της «αποκαλύψεως εμπιστευτικών πληροφοριών», την «κυκλοφορία σε κάποιες περιοχές», τη διασφάλιση του κύρους και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας. Αυτοί οι περιορισμοί στην άσκηση ατομικών δικαιωμάτων έδωσαν την ευκαιρία στο ευρωπαϊκό δικαστήριο του Στρασβούργου να αναπτύξει μια δυναμική νομολογία, προσαρμοσμένη στις συνθήκες.

Τα δικαιώματα αστικής φύσεως μεταλλάχθηκαν νομολογιακά με χαρακτηριστική τόλμη σε δικαιώματα περιουσιακής φύσης. Η κατηγορία ποινικής φύσεως διευρύνθηκε επίσης, για να περιβάλλει και σοβαρότερες πειθαρχικές ποινές.

Τα κείμενα, όμως, της ΕΣΔΑ και η νομολογία του ΕΔΔΑ παρουσιάζουν κάποιες αδυναμίες και προβλήματα. Διεθνής, εν πρώτοις, οργανισμός στα πλαίσια του οποίου λειτουργεί η διεθνής αυτή σύμβαση καθώς και το αντίστοιχο ευρωπαϊκό δικαστήριο δεν έχουν, ακόμα, το πολιτικό βάρος και τις οικονομικές δυνατότητες που θα του άξιζαν. Πρόβλημα επίσης αποτελεί και ο

περιορισμός των επίσημων γλωσσών που χρησιμοποιούνται στο ΕΔΔΑ, μόνο σε δύο. Επίσης, η εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων του δικαστηρίου του Στρασβούργου συναντά προβλήματα που θίγουν το κύρος του. Στην πράξη, η συμμόρφωση σε αποφάσεις του ΕΔΔΑ δεν είναι ούτε αυτονόητη ούτε άμεση. Ο μηχανισμός συμμόρφωσης που προβλέπεται από την Σύμβαση στερείται αποτελεσματικότητας, καθώς συνδέεται μοιραία με πολιτικούς υπολογισμούς δεδομένης της και της εποπτείας και αυτής από ένα πολιτικό όργανο.

Άλλα προβλήματα που προκύπτουν είναι τα εξής:

- Τα κράτη έχουν την δυνατότητα να διατυπώνουν κατά το άρθρο 17 επιφυλάξεις ως προς την εφαρμογή ειδικών διατάξεων της Σύμβασης, πράγμα που οδηγεί σε μια νομότυπη ανομοιομορφία περί την εφαρμογή της στα κράτη-μέρη της Σύμβασης
- Με το χρονοβόρο της διαδικασίας τροποποίησης ή συμπλήρωσης της Σύμβασης και των πρωτοκόλλων της.

Ο Χάρτης εφαρμόζεται στα ευρωπαϊκά όργανα τηρούμενης της αρχής της επικουρικότητας και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να επεκτείνει τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα που τους αναθέτουν οι συνθήκες. Οι αρχές του Χάρτη εφαρμόζονται στα κράτη-μέλη (στις κεντρικές και στις περιφερειακές τοπικές αρχές) όταν εφαρμόζουν την κοινοτική νομοθεσία. Εξάλλου, η υποχρέωση των κρατών-μελών να τηρούν τα θεμελιώδη δικαιώματα στο πλαίσιο της κοινοτικής νομοθεσίας είχε ήδη επιβεβαιωθεί από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

ii. Η ισχύς των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο Ευρωσύνταγμα

Η τυπική υπεροχή του Ευρωπαϊκού Συντάγματος έναντι των εθνικών Συνταγμάτων αποτελεί το κορυφαίο στοιχείο και την μεγάλη καινοτομία του εκκολαπτόμενου Ευρωπαϊκού Συντάγματος. Η αλλαγή αυτή αποτελεί της βάση της συνολικής νομικής αλλαγής. Η ιεραρχική υπεροχή έναντι των εθνικών Συνταγμάτων, αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό του Ευρωπαϊκού Συντάγματος. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα ή είναι τυπικά ανώτερο από τα εθνικά Συντάγματα ή δεν είναι καν Σύνταγμα και μάλιστα ευρωπαϊκό. Αυτή η ίδια έννοια του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, η συνταγματική του υπόσταση, βασίζεται στην υπεροχή του έναντι των εθνικών Συνταγμάτων και μόνον αυτών. Η υπεροχή έναντι των κατώτερων συνταγματικών κανόνων των εθνικών έννομων τάξεων εξασφαλίζεται με τη μορφή των συνηθών διεθνών συνθηκών και δεν απαιτείται η δημιουργία Ευρωπαϊκού Συντάγματος.

Ευρωπαϊκό σύνταγμα και ευρωπαϊκές (διακρατικές συνθήκες)

Το κριτήριο της τυπικής δύναμης, της τυπικής υπεροχής έναντι των εθνικών Συνταγμάτων διαφοροποιεί με σαφήνεια και καθαρότητα το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα από τις μέχρι τώρα συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το πρώτο υπερέχει, οι δεύτερες υπόκεινται των εθνικών συνταγμάτων. Το εκκολαπτόμενο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα ήδη εμφανίζεται στη μορφή προσχεδίου. Πρόκειται για «Σύνταγμα» στη νομική κυριολεξία του όρου. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα θα διαφέρει σε σημαντικά στοιχεία από τις μέχρι σήμερα «συνθήκες».

A) Υπό συνταγματική ισχύς των διεθνών συνθηκών

Το θέμα των σχέσεων διεθνούς και εσωτερικής έννομης τάξης είναι ένα παλαιό ζήτημα, το οποίο παρά τα θεωρητικές αντίθετες γνώμες που έχουν διατυπωθεί, συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη στήριξη στην θεωρία και επιβεβαιώνεται από τη διεθνή πρακτική. Το διεθνές δίκαιο υπερέχει του κοινού δικαίου αλλά όχι όμως και των Συνταγμάτων των κυρίαρχων κρατών. Η υπεροχή δε είναι πλήρης αλλά μόνο έναντι του κοινού δικαίου. Όπως ορίζεται στο άρθρο 28 παρ.1 του ελληνικού συντάγματος, ολόκληρο το εθνικό δίκαιο

και από το συμβατικό διεθνές δίκαιο εκείνο, που έχει ενταχθεί στο εσωτερικό ελληνικό δίκαιο με νόμο, κατισχύουν κάθε διάταξης νόμου. Δεν κατισχύουν του συντάγματος.

Η μέχρι σήμερα – πριν δηλαδή την δημιουργία Ευρωπαϊκού Συντάγματος - υπεροχή του ευρωπαϊκού δικαίου υπήρξε αναντίρρητα υπεροχή έναντι του κοινού εθνικού δικαίου. Το ευρωπαϊκό δίκαιο ως διακρατικό δίκαιο εισχωρεί στις εθνικές έννομες τάξεις, μέσα από τις υπάρχουσες εθνικές συνταγματικές διόδους και καταλαμβάνει θέση ανώτερη των νόμων στην ιεραρχία των κανόνων δικαίου. Αντίθετα υπεροχή του ευρωπαϊκού δικαίου δεν είναι και υπεροχή έναντι των εθνικών Συνταγμάτων. Η προσπάθεια θεμελίωσης του ευρωπαϊκού δικαίου έναντι των εθνικών Συνταγμάτων προσκρούει στη διακρατική φύση του μεν και την συνταγματική του φύση των δε που οδηγούν στην νομική υπεροχή των εθνικών Συνταγμάτων. Το ζήτημα της υπεροχής του ευρωπαϊκού δικαίου έναντι του εθνικού συνταγματικού δικαίου υπήρξε και παραμένει «καίριο θέμα». Η «διακρατική φύση» ευρωπαϊκού δικαίου και αυτού του πρωτογενούς, εμποδίζει την ένταξη του σε βαθμίδα ανώτερη εκείνης των εθνικών Συνταγμάτων ακριβώς γιατί η υποσυνταγματική ισχύς του επιτάσσεται από τα εθνικά δίκαια. Τα εθνικά Συντάγματα πέρα από τις δικαιολογημένες και επιτυχείς προσπάθειες αποφυγής οποιασδήποτε σύγκρουσης, παρέμεναν φύλακες του ανεξάρτητου κράτους τυπικά ανώτερα από το πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο.

B) Η υπερσυνταγματική ισχύς του ευρωπαϊκού συντάγματος

Σε αντίθεση προς τις συνήθεις Ευρωπαϊκές συνθήκες, και όσον αφορά το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα δεν γεννάται αμφιβολία, ότι η τυπική του δύναμη είναι ανώτερη και εκείνης των εθνικών Συνταγμάτων, καθόσον στην αντίθετη περίπτωση δεν θα επρόκειτο για Σύνταγμα. Το επερχόμενο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα τέμνει με σαφήνεια και κατηγορηματικά αυτήν την διαφορά. Η φύση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος είναι κατά συνέπεια πολύ διαφορετική από εκείνη των Ευρωπαϊκών συνθηκών και αυτό οφείλεται στη ρητή

αναγνώριση της τυπικής υπεροχής του Ευρωπαϊκού Συντάγματος έναντι των εθνικών Συνταγμάτων.

Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και συνταγματική συνθήκη

Το ευρωπαϊκό σύνταγμα – το οποίο υπερέχει των εθνικών συνταγμάτων – δεν συνιστά «συνθήκη» - δηλαδή νομικό κείμενο υπό συνταγματικής ισχύος – επομένως ούτε και συνταγματική «συνθήκη». Συνεπώς το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα διαφέρει από τις συνθήκες και από τη «συνταγματική συνθήκη» δηλαδή τη διακρατική συμφωνία για τη δημιουργία Συντάγματος.

Τα κράτη-μέλη συνομολογούν πλέον όχι οποιαδήποτε συνθήκη, αλλά να έχουν Σύνταγμα, με ότι αυτό συνεπάγεται. Πρόκειται δηλαδή για μια συμφωνία των κρατών για την δημιουργία Συντάγματος συγκεκριμένου περιεχομένου, ενός πλέγματος κανόνων με ανώτερη τυπική δύναμη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η ιδέα της δημιουργίας Ευρωπαϊκού Συντάγματος συνδέεται στενά με την ιδέα της ενοποίησης της Ευρώπης. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα αποτελεί το νομικοπολιτικό εκείνο μέσο με το οποίο σφραγίζεται η ευρωπαϊκή ενοποίηση και ιδρύεται η Ενωμένη Ευρώπη. Μιλώντας επομένως για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα αναφερόμαστε αναγκαία στην ευρωπαϊκή ενοποίηση, της οποίας η εξέλιξη οδηγεί στη δημιουργία Ευρωπαϊκού κρατικού μορφώματος.

Στην πορεία προς την ενοποίηση της Ευρώπης σημαντικός ήταν και παραμένει ο ρόλος των εθνικών Συνταγμάτων. Ο ρόλος αυτός είναι διπλός. Από τη μια πλευρά τα εθνικά Συντάγματα αποτέλεσαν την πηγή της νομιμοποίησης του ευρωπαϊκού φαινομένου. Η πορεία των ευρωπαϊκών κρατών προς τη συνεργασία και έπειτα προς την ενοποίηση περιείχε αναγκαία περιορισμούς της εθνικής κυριαρχίας. Τα Εθνικά Συντάγματα έπρεπε να επιτρέπουν τους περιορισμούς αυτούς, διαφορετικά δεν θα ήταν δυνατή η πραγματοποίηση τους, δηλαδή δεν θα ήταν δυνατή η δημιουργία και η λειτουργία των ευρωπαϊκών οργάνων. Παράλληλα τα εθνικά Συντάγματα παρέμειναν προκεχωρημένα φυλάκια, νομικοί φύλακες, των νομικών συνόρων της εθνικής ανεξαρτησίας. Το ίδιο το Σύνταγμα περιχαράκωνει την εθνική ανεξαρτησία, παραχωρώντας μόνο εκείνο το ποσοστό εξουσίας, που επιτρέπει ο συντακτικός νομοθέτης. Μέχρι σήμερα δεν υπήρχε απέναντι στα εθνικά Συντάγματα «αντίπαλο δέος». Ακόμη και το πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο – που έπαιξε περίπου αυτό το ρόλο – παρά τις ιδιαιτερότητες του, δεν ξέφυγε από τα ευρύτερο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου. Σήμερα η δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Συντάγματος, πέρα και πάνω από τα εθνικά Συντάγματα είναι προ των πυλών.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρέα Δημητρόπουλου, Συνταγματικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Εκδ. Σάκκουλα.
- Του ιδίου, Πρακτικά θέματα Συνταγματικού Δικαίου Εκδ. Σάκκουλα 2004
- Του ιδίου, Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και Εθνικά Συντάγματα, ΕΣΔΔΔ 1/2004
- Γ. Παπαδημητρίου, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, Αθήνα 2001
- Το Σύνταγμα της Ευρώπης.

Ηλεκτρονικές Διευθύνσεις

- <http://europa.eu.int>
- <http://www.epp-ed.org>
- <http://futurum2005.eu.org>
-